

ҲАВО ТРАНСПОРТИ ОБЪЕКТЛАРИДА ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ЧОРА-ТАДБИРЛАРИ: ТЕХНОЛОГИК ИННОВАЦИЯЛАР ВА САМАРАДОРЛИКНИ ОШИРИШ ЙЎЛЛАРИ

Мавлонов Авазхон Усубхужаевич

Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги
университети мустақил изланувчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15647605>

Аннотация. Мазкур мақолада ҳаво транспорти объектларида жиноятчиликка қарши курашишда тезкор-қидирув чора-тадбирларининг амалий аҳамияти, ҳуқуқий мақоми ва тизимли таъкил этилиши таҳлил қилинган. Муаллиф тезкор маълумотларнинг “муқобил далиллар” сифатидаги ҳуқуқий асосларини, уларни фош этишдаги ва процессуал фаолиятдаги ўрнини ёритиб беради. Шунингдек, агентура фаолияти, видеокузатув, техник воситалардан фойдаланиш ва идоралараро ҳамкорлик каби омиллар жиноятларни аниқлаш ва олдини олишда ҳал қилувчи восита сифатида намоён этилади.

Калит сўзлар: тезкор-қидирув, ҳаво транспорти, жиноятчилик, видеокузатув, муқобил далил, хавфсизлик, профилактика

ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСНЫЕ МЕРОПРИЯТИЯ НА ОБЪЕКТАХ ВОЗДУШНОГО ТРАНСПОРТА: ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЕ ИННОВАЦИИ И ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ

Аннотация: В статье рассматривается практическое значение, правовой статус и организационные основы оперативно-розыскных мероприятий на объектах воздушного транспорта. Автор освещает правовую природу “альтернативных доказательств” и их роль в раскрытии преступлений и осуществлении уголовно-процессуальной деятельности. Особое внимание уделено агентурной работе, системам видеонаблюдения, техническим средствам и межведомственному взаимодействию как ключевым инструментам в выявлении и предотвращении преступлений.

Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность, воздушный транспорт, преступность, видеонаблюдение, альтернативные доказательства, безопасность, профилактика.

OPERATIONAL-SEARCH MEASURES AT AIR TRANSPORT FACILITIES: TECHNOLOGICAL INNOVATIONS AND WAYS TO IMPROVE EFFICIENCY

Abstract: This article explores the practical significance, legal framework, and systemic organization of operational-search measures at air transport facilities. The author highlights the legal status of “alternative evidence” and its role in crime detection and procedural practice. Special emphasis is placed on informant operations, video surveillance, technical tools, and interagency cooperation as decisive mechanisms for identifying and preventing crimes.

Keywords: operational-search activity, air transport, crime, video surveillance, alternative evidence, security, prevention.

Бугунги кунда транспортдаги ички ишлар органлари — бу юқори даражада таъкил этилган, мустақил равишда фаолият юритувчи ҳуқуқни муҳофаза қилиш тизими бўлиб, жамоат хавфсизлигини таъминлаш ва жиноятчиликнинг барча турлари ва кўринишларига, жумладан уюшган, транснационал ва транснационал жиноятчиликка қарши самарали курашиш вазибаларини муваффақиятли бажариш қобилиятига эга.

Жиноят-процессуал ҳуқуқ илмида эса, тезкор аҳамиятга эга бўлган маълумотларни

яширин усулларда олиш, бу маълумотларнинг “қонунийлаштириш” усуллари ҳамда уни терговнинг дастлабки босқичида қонуний тарзда қўллаш муаммоси асосий ўрин эгаллайди. Ушбу муаммо айниқса шахсга қарши содир этилган ва ноаниқ шароитларда амалга оширилган жиноятларни аниқлаш ва тергов қилиш жараёниларида долзарб аҳамият касб этади. Бу, аввало, жиноят содир этилган шарт-шароитларнинг ўзига хослиги билан боғлиқ бўлиб, улар қуйидаги ҳолатларда намоён бўлади: терговнинг бошланғич босқичида жиноий ҳаракатни аниқ ва тўғри квалификация қилиш имкониятининг йўқлиги, жиноятни содир этган шахс ҳақида маълумотларнинг мавжуд эмаслиги, воқеа гувоҳларининг йўқлиги ёки уларнинг кўрсатма беришдан бош тортган ҳолатлари ва бошқалар.

Ахборотни дастлабки босқичда олиш ва ундан оқилона фойдаланиш масаласи транспортда содир этиладиган жиноятларга қарши курашда алоҳида долзарблик касб этади. Бу йўналишда Р.С.Рыжов томонидан илгари сурилган “тезкор-қидирув фаолияти натижалари махсус мақомга эга бўлиши керак”[1] деган илмий хулосаси назарий-назарий эмас, балки амалиёт учун устувор аҳамиятга эгадир. Ушбу мақом, муаллиф таъбирича, “муқобил далиллар” деб шартли равишда номланиб, суд-тергов фаолиятидаги классик далиллар тизимини самарали тўлдирувчи восита сифатида қаралиши мумкин.

Транспорт соҳасида содир этиладиган жиноятлар – айниқса, ўғирлик, контрабанда, ҳужжатларни қалбакилаштириш, юкларнинг ноқонуний ҳаракати, техник ускуналарга шикаст етказиш каби ҳолатлар – кўп ҳолларда яширин, тезкор ва мураккаб механизмлар орқали амалга оширилади. Бундай жиноятларнинг фош этилишидаги асосий тўсиқлардан бири — унинг ноаниқ шарт-шароитларда содир этилиши, гувоҳлар етишмаслиги ва жиноятчиларнинг уюшган тарзда ҳаракат қилишидир. Шу нуктаи назардан қаралганда, тезкор тадбирлар орқали олинadиган маълумотлар (махфий кузатув, аудио-видео ёзувлар, агентура хабарлари, хизмат хулосалари ва ҳ.к.) жиноятни фош этишнинг деярли ягона воситасига айланади.

Р.С.Рыжов таъкидлаган “муқобил далиллар” концепцияси айнан шундай ҳолатларда алоҳида аҳамият касб этади. Агар ушбу маълумотлар тегишли верификация босқичидан ўтказилса, улар нафақат жиноят фактини фош этишда, балки айбдор шахсни аниқлаш ва айбни исботлашда ҳам ишончли манба бўлиб хизмат қилиши мумкин. Шу жиҳатдан, транспортдаги тезкор-қидирув тадбирларида олинadиган маълумотларнинг ҳуқуқий мақомини аниқ белгилаш, уларни процессуал исботлаш воситаси сифатида қонунийлаштириш ва уларнинг юридик кучини аниқлаш амалиётда жуда муҳимдир.

Шунингдек, Д.И.Кленов томонидан илгари сурилган ва асосланган позиция ҳам алоҳида эътиборга лойиқдир. Унинг фикрича, тезкор-қидирув фаолияти натижалари бир қатор муҳим йўналишларда қўлланилиши мумкин. Аввало, улар жиноят ишини юритиш жараёнида далил сифатида фойдаланилиши мумкин. Бундан ташқари, тезкор маълумотлар жиноий иш қўзғатиш учун асос сифатида ҳам хизмат қила олади. Шунингдек, бу маълумотлар терговчи, суриштирувчи ёки прокурор томонидан процессуал қарорлар қабул қилишда йўналтирувчи ахборот манбаи сифатида қўлланилиши мумкин. Ушбу маълумотлар, шу билан бирга, тергов олиб борилаётган жиноят ишини тезкор тарзда ҳамроҳлик қилиш зарурияти ҳақида қарор қабул қилиш учун ҳам хизмат қилади. Нихоят, Д.И.Кленов таъкидлаганидек, тезкор-қидирув натижалари жиноят-процессуал фаолият иштирокчиларининг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш учун ҳам қўлланилиши мумкин[2].

Бундай ёндашув тезкор маълумотларнинг муҳим ва кўп қиррали аҳамиятини яққол намоён этади, унинг фақат фош этиш воситаси эмас, балки процессуал адолат ва ҳуқуқий

кафолатлар тизимидаги ҳал қилувчи элемент сифатидаги ўрнини белгилайди.

А.Л.Аганесян тезкор-қидирув фаолияти (ТҚФ) натижаларидан фойдаланишнинг бир қатор йўналишларини ажратиб кўрсатади. Унинг таъкидлашича, биринчи навбатда, ТҚФ натижалари Россия Федерацияси Жиноят-процессуал кодексининг 140-моддасига мувофиқ жиноят ишини кўзғатиш учун асос бўлиб хизмат қилиши мумкин. Иккинчидан, агар қонун тегишли процессуал қарор қабул қилиш учун далилларнинг мавжудлигини талаб қилмаса, мазкур маълумотлар тергов ҳаракатларини тайёрлаш ва ўтказишда йўналтирувчи ахборот сифатида фойдаланилиши мумкин. Учинчидан, ТҚФ натижалари белгиланган тартибда процессуал расмийлаштирилгандан сўнг, жиноят ишини юритишда далил сифатида қўлланилиши мумкин.

Шунингдек, А.Л.Аганесян ТҚФ натижаларидан фойдаланишнинг қўшимча йўналишларини ҳам қайд этади. Жумладан, улар текшириладиган шахсларни маълум турдаги ишларни бажаришга ёки маълумотлар билан ишлашга рухсат бериш ёки тақиқлаш ҳақида қарор қабул қилиш учун, ҳуқуқбузарлик содир этишда гумон қилинадиган шахслар бўйича тезкор текширув ўтказиш ва уларни таҳлил қилиш учун, жиноят-процессуал оқибатларга олиб келувчи турли бошқарув қарорларини қабул қилиш учун, инсоннинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларини чеклаш билан боғлиқ тезкор-қидирув тадбирларини амалга ошириш заруриятини асослаш учун ҳам қўлланилиши мумкин. Шу билан бирга, ТҚФ натижалари миллий ва минтақавий даражада жиноятчилик элементлари ва унинг тузилмасига оид ахборот базаларини бойитиш учун ҳам хизмат қилади.

А.Л. Аганесяннинг бу қарашлари ТҚФ натижаларининг нафақат жиноий ишларни олиб боришда, балки давлат хавфсизлиги, ҳуқуқий тартиб ва жиноятчиликка қарши курашнинг умуммиллий тизимини шакллантиришдаги кенг қамровли аҳамиятини очиқ беради[3].

Аэропортларда текширув жараёни бевосита хавфсизликни таъминлашга хизмат қилувчи механизм сифатида турли ташкилотлар — аэропортнинг ташиш хизмати, чегара ва боғвона органлари томонидан амалга оширилиши мумкин. Айниқса кичик аэропортларда махсус текширув пунктлари фаолият юритади. Агар йўловчилар томонидан қоидалар бузилиши ҳақидаги ахборот келиб тушса, мазкур жараёнга ички ишлар органлари ходимлари ҳам жалб этилиши мумкин.

Текширувнинг асосий мақсади — хавфли шахсларни, яъни қурол, портловчи моддалар ёки бошқа таҳдид солувчи ашёларни олиб кириш эҳтимоли бўлганларнинг самолёт бортига чиқишига йўл қўймасликдан иборат. Бу орқали нафақат парвоз вақтидаги хавфсизлик таъминланади, балки учувчилар ва йўловчиларнинг ҳаётини хавфга қўйиши мумкин бўлган можароли вазиятларнинг олдини олишга ҳам эришилади. Ҳозирги замон авиациясида текширув – терроризм, самолётларни қўлга олиш ва бошқа фавқулодда ҳолатларнинг олдини олишда муҳим аҳамият касб этади.

О.П.Грибунов таъкидлаганидек, авиация соҳасида жиноятларни фош этиш ва уларнинг олдини олишда бир қатор хусусий ёндашувлар мавжуд бўлиб, уларни амалий фаолиятга татбиқ этиш самарадорликни кескин оширади. Биринчидан, видеокузатув тизимларидан самарали фойдаланиш ҳал қилувчи аҳамият касб этади. Аэропортнинг ички қисмларида, учиш-қўниш йўлакларида, перронларда ва кутув залларида ўрнатилган кузатув камералари доимий равишда навбатхонага уланган ҳолда фаолият юритиши керак. Бу тизим нафақат жиноят содир этилганидан сўнг далил йиғишда, балки жиноятнинг олдини олишда, гумонли шахсларни барвақт аниқлашда ҳам фаол восита бўлади.

Иккинчидан, жиноятчиликка қарши самарали курашда идоралараро ҳамкорлик устувор аҳамият касб этади. Бу ҳамкорлик, аввало, транспортдаги ички ишлар органлари, Россия Федерацияси Транспорт вазирлиги ва авиакомпаниялар ўртасидаги муваффақиятли ҳамкорлик орқали амалга оширилади. Ҳамкорликнинг асосий мақсади — фуқароларнинг хавфсизлигини таъминлаш, авиация инфратузилмасини ноқонуний аралашувлардан ҳимоя қилиш ҳамда жамоат тартибини сақлашдир.

Учинчидан, аэропортларда овозли хабар бериш воситаларидан фойдаланиш орқали йўловчиларни ҳушёрликка ундаш ва жамоавий жавобгарликни шакллантириш мумкин. Бу воситалар орқали йўловчиларга хавфсизлик қоидалари, шубҳали ҳолатлар ҳақида ахборот бериш, ёрдам сўраш ёки хабар қилиш заруратидаги йўл-йўриқларни етказиш мумкин.

Тўртинчидан, янги технологиялар ва техник хавфсизлик воситаларини жорий этиш ҳозирги авиация хавфсизлиги сиёсатининг энг устувор йўналишларидан бири саналади. Масалан, айрим аэропортларда аллақачон иссиқликни аниқловчи тепловизион комплекслар, масофадан туриб киришни назорат қилувчи тизимлар, ҳамда тижорат ҳолатини кузатувчи мониторинг ускуналари татбиқ қилинган.

Нихоят, давлат мулкани ташиш билан боғлиқ юк ташиш соҳасидаги жиноятларга қарши курашишга ихтисослашган махсус бўлинмалар фаолияти ҳам муҳим аҳамиятга эгадир. Бу бўлинмалар авиация логистикасининг заиф нуқталарини қамраб олади ва юкларга нисбатан қилинган жиноий тажовузларни фош этишда ихтисослашган тезкор чоратadbирларни амалга оширадилар[4].

О.П.Грибунов томонидан таърифланган ёндашувлар авиация соҳасидаги жиноятчиликка қарши самарали курашишда ҳамда умумий хавфсизликни таъминлашда замонавий, комплекс ва кўп даражали тизим шакллантириш зарурлигини асослаб беради. Бу ёндашув нафақат тезкор фаолият самарадорлигини оширади, балки авиация тармоғининг барқарор ва хавфсиз фаолият юритишига ҳам хизмат қилади.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, ҳаво транспорти объектларида содир этиладиган жиноятларга қарши курашишда тезкор-қидирув тадбирларини ўтказишнинг қуйидаги ўзига хос хусусиятларини ажратишимиз мумкин:

Биринчидан, бу жиноятларга қарши тезкор тадбирлар фақат аэропорт ҳудудида эмас, аэропортгача бўлган логистик занжир бўйлаб олиб борилиши лозим. Масалан, юкни ташишда иштирок этувчи шахслар, такси ҳайдовчилари, хавфсизлик хизмати ходимлари, логистика компаниялари орқали жиноят ҳаракатлари амалга оширилиши мумкин. Шунинг учун, бу тадбирларда ички ишлар органлари билан бир қаторда, иқтисодий жиноятларга қарши кураш бошқармалари ҳам жалб қилинади.

Иккинчидан, профилактик характериға эға тадбирларнинг алоҳида аҳамияти бор. Ҳозирги кунда ИИБ Транспортда хавфсизлик бошқармаси томонидан ҳар чоракда “назорат текширувлари”, “таҳлилчи кузатувчилар” ва “тезкор машқлар” ўтказилиши йўлга қўйилган. Бу тадбирлар орқали хавфли шахслар аниқланади, таҳдид даражаси баҳоланади ва таҳлиллар асосида иш режалари қайта кўриб чиқилади.

Тезкор тадбирларда Ўзбекистон амалиётидаги яна бир муҳим ўзига хослик — бу айрим жиноятларда хизматчилар иштирокининг юқорилиги. Юқори лавозимли шахслар ёки ҳуқуқни муҳофаза қилувчи орган ходимлари томонидан содир этилаётган жиноятлар (масалан, “қалбаки миграция ҳужжатларини расмийлаштириш”, “манфаатдор шахсларни аэропорт орқали ноқонуний ўтказиш” каби) — тезкор тадбирларнинг оғир йўналишларидан биридир. Бундай ҳолатларда “ички агентлар” (қонуний асосда иш юритадиган ишончли

шахслар) орқали маълумот йиғиш, шахслар ўртасидаги алоқаларни кузатиш ва ускуналар ёрдамида яширин кузатув ўрнатиш амалиёти йўлга қўйилган[5].

REFERENCES

1. Рыжов Р.С. Использование результатов тезкорно-розыскной деятельности в уголовном процессе как правовой институт: дисс. ... канд. юрид. наук. — Н. Новгород, 2004.
2. Кленов Д.И. Процессуальный порядок использования результатов тезкорно-розыскной деятельности в доказывании на досудебных стадиях производства по уголовным делам: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. — Ижевск, 2005.
3. Аганесян А.Л. Теоретические и правовые основы использования результатов оперативно-розыскной деятельности при расследовании преступлений: дисс. ... канд. юрид. наук. — Владимир, 2005
4. Грибунов, О. П. К вопросу о противодействии преступлениям, совершаемым на объектах транспорта / О. П. Грибунов // Правопорядок на транспорте. – 2012. – № 1. – С. 18–21.
5. Прокуратура органларининг хавфли жиноятларга оид ички ҳисоботлари, 2022.